

Н. П. Трінутіна

*Харків, Харківський національний університет
міського господарства ім. О. М. Бекетова*

РОЛЬ ГАННИ СТЕПАНІВНИ МАЯК У ФОРМУВАННІ АРХІТЕКТУРНОГО ОБРАЗУ ПОВОЄННОГО ХАРКОВА

Диплом на звання архітектора у Харківському інституті інженерів комунального будівництва Ганна Степанівна Маяк захистила 21 червня 1941 року. Завершення екстернатури обіцяло відкрити нові широкі творчі перспективи... Замість того – напружена робота архітектора-дендролога в Харківському інституті «Промбудпроект» (15.07.1941 – 20.09.1941 р.) у складі спец загону з маскуванню міста від бомбардувань фашистської авіації. Маючи на руках чотирьох непрацевдатних членів сім'ї, молода архітекторка не змогла евакуюватися, через що в період окупації довелося бідувати з батьками в Люботині. Рятуючись від угону до Німеччини, випускниця ХПКБу літо 1943-го змушена була пропрацювати на квіткових парниках¹. А 17 вересні 1943 р. у тому ж Люботині стала до роботи на посаді техніка 10-ї дистанції служби шляху Південної залізниці, відбудовуючи зруйновані шляхи та споруди. День свого звільнення від фашистів Харків зустрів зячими проваллями вікон, купами битої цегли, обпаленими пожежею остовами будівель. Місто втратило близько 50% житлового фонду, у його центрі були вщент зруйновані цілі квартали ошатних громадських будівель.

Зелене вбрання другої столиці України було знищене на 70-80%. Чи не всі надбання ландшафтної архітектури довоєнного періоду у Харкові були якщо не зруйновані, то значно пошкоджені. 1 листопада 1943-го Міськкомгосп Харкова відкликав Ганну Степанівну з Південної залізниці і відновив її на посаді архітектора зеленого будівництва в архітектурній майстерні Тресту зеленого будівництва, аби відродити й примножити красу столиці Слобожанщини. Озираючись на життєвий шлях цієї вольової та цілеспрямованої жінки, здається, що саме для виконання цієї місії Господь послав її у світ...

Народилася Ганна Степанівна Маяк 10 лютого 1915 року у селі Огульці Валківського району Харківської області в сім'ї залізничника Степана Коржа. У 1943-му за її плечима вже лежало навчання у Харківському технікумі зеленого будівництва (1930 – 1933), робота у Харківському тресті зеленого будівництва на посадах техніка, техніка-проектувальника, архітектора. Працюючи в середині 1930-х рр. над втіленням проекту перепланування саду ім. Шевченка під керівництвом видатного дендролога та ландшафтного архітектора, професора, доктора наук О. І. Колеснікова, дівчина, мов губка, всмоктувала у себе зразки доброго естетичного смаку, творчий запал, секрети високої майстерності. Жага досконалості привела її у 1937-му за

¹ Архів ін.-ту «Укргідропроєкт», оп.2, спр. 136, арк. 5.

відрядженням Зеленбуду до екстернату паркобудівельного факультету Харківського інституту комунального господарства, де під керівництвом того ж таки професора О. І. Колеснікова продовжилося формування її творчої індивідуальності. І вже у 1939 р. їй було довірено проектування озеленення центрального стадіону м. Саратова, який будувався за проектом знаного московського архітектора М. М. Звігальського¹.

Не зважаючи на скрутне становище на всіх напрямках господарської відбудови звільненого Харкова, партійні та радянські очільники міста приділяли величезне значення вирішенню проблем урбоекології. Як справедливо зазначали автори книги «Харьков вчера, сегодня, завтра», «Благоустройство и озеленение стали важнейшим градостроительным актом, преобразившим городскую среду»². Зокрема, з районів житлової забудови було вирішено прибрати шкідливі виробництва, вже восени 1943 р. уздовж харківських вулиць було висаджено 25 000 дерев³.

Мудрим було рішення, запропоноване архітекторами О. М. Кась'яновим та В. І. Коржом, про створення на місці зруйнованих будівель нових бульварів та скверів. Так у перші повоєнні роки майстри зеленого будівництва почали «оскверняти» (за виразом Г. С. Маяк) схили Університетської гірки, центральні вулиці та майдани Харкова. На місцях недавніх руїн та згарищ місто уквітчувалося казковими клумбами, злітали до сонця струмені фонтанів.

Надзвичайно плідною була у ці роки робота Ганни Степанівни на посаді керівника проектної майстерні Харківського тресту зеленого будівництва (21.04.44 – 29.06.44), технічного керівника будівельної контори цього тресту (29.06.44 р. – 21.02.56 р.). На Виставці досягнень народного господарства Харківщини, яка проводилася у 1944-му на честь річниці визволення від фашистів⁴. Ганна Степанівна стала автором плану відділу сільського господарства та спроектувала головний вхід на виставку. На схилі Купецького узвозу, на місці колишнього пасажу, творчим колективом Г. Г. Ветман, І. Я. Жилкін та Г. С. Маяк був закладений сквер з каскадом фонтанів.

Значно постраждав у воєнні роки міський сад ім. Т. Г. Шевченка, у реконструкції якого брала у середині 1930-х участь випускниця технікуму зеленого будівництва технік-озеленювач Ганна Маяк. Більшість будівель та споруд, алеї та майданчики, комунальне обладнання були спалені та розграбовані, зелені насадження вирубані на 60%, а ті, що вціліли – поламани. Такі ж цінніші породи, як хвойні, – були знищені цілком. На своєму засіданні 27 жовтня 1943 р. Виконавчий Комітет Міської ради депутатів трудящих м. Харкова своєю постановою ухвалив: «Доручити Головному архітектору м. Харкова тов. Касьянову через свої проектні майстерні розробити проекти нових архітектурних споруд м. Харкова, що репрезентуватимуть

¹ Ворожбянин Я. В. На шляху до майстерності / Я. В. Ворожбянин // Архітектура Радянської України. – 1939. – № 6. – С. 11 – 13. – С. 12.

² Харьков вчера, сегодня, завтра. – Х.: Фолио, 2002. – 206 с. – С. 61.

³ ДАХО Ф. Р-408, оп. 11, спр. 2, арк. 1 – 3.

⁴ Летічева І. Творець краси / І. Летічева // Вечірній Харків. – 1985. – 20 квітня.

його нове архітектурне обличчя...»¹. У числі таких об'єктів значився, зокрема і сад ім. Т. Г. Шевченка. Складання комплексного проекту цієї зеленої перлини було доручено Г. С. Маяк.

Намагаючись максимально зберегти скарби дендрологічної колекції та не зіпсувати планувальну схему довоєнного проекту, архітектор-дендролог ретельно підбирала рослини на заміну втрачених. Для цього у ході проектування був здійснений детальний аналіз усіх наявних на той час (1945 – 1946 рр.) насаджень та їх стан. Проектування зелених об'єктів та архітектурних споруд замість зруйнованих здійснювалося із максимальним дотриманням вже закладеної в архітектурі саду стилістики. Генеральний проект реконструкції саду ім. Шевченка, який загалом мав зайняти площу у 64,5 гектари, вражає ретельністю проробки усіх своїх деталей². Цей проект став першою великою авторською роботою Ганни Степанівни у Харкові і ліг в основу її наукової дисертації на ступінь кандидата архітектури.

Там, де до війни красувалася будівля Педагогічного інституту, у 1950-му році була проведена спроектована Ганною Степанівною перша у місті виставка квітів, а у подальшому був насаджений розарій. На розчищених від руїн територіях за проектом Г. С. Маяк були споруджені концертна естрада, танцювальний майданчик, літній кінотеатр, а на вході з вул. Сумської – елегантна ротонда. Вічним пам'ятником торжества сил світла та життя над силами п'їтьми та смерті став закладений на вулиці Сумській у 1946-1947-му році методом народної будови сквер «Перемога» з басейном вільних обрисів та фонтаном-альтанкою «Дзеркальний струмінь»³. Цей проект Г. С. Маяк виконала у співавторстві з О. М. Касьяновим та В. І. Коржом.

При повоєнній відбудові парку ім. Артема, який зазнав жахливих втрат від німецьких бомбардувань, Ганна Степанівна доклала чимало зусиль, аби гідним чином відродити надбання творців цієї зеленої оази серед промислової зони Харкова 1934 – 1935 рр.⁴. Так само тактовно та дбайливо поставилася Ганна Степанівна і до відновлення парку ім. О. М. Горького, який під час Великої Вітчизняної втратив понад 10 000 дерев.

Не викликає сумніву твердження з характеристики, даної Ганні Степанівні Трестом зеленого будівництва у лютому 1956-го: «Усі крупні роботи з озеленення та квіткового оформлення міста Харкова виконувалися за проектами т. Маяк та під безпосереднім її керівництвом»⁵. Цю думку підтримують і сучасні архітектори. Тож оцінюючи роль творчості Ганни Степанівни Маяк у формуванні містобудівного «обличчя» Харкова повоєнного періоду, можна сміливо порівняти їх із значенням для нашого міста архітектурних шедеврів О. М. Бекетова.

¹ ДАХО, Ф. Р-1156, оп. 2, спр.3, арк. 91.

² Музейний комплекс ХНУМГ, Особистий фонд Г. С. Маяк, Документація з проектування міського саду ім. Шевченка, 1945 р.

³ Дьяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова. Очерк./ Н. Т. Дьяченко. – Х. : Прапор, 1977. – С. 133.

⁴ Маяк А. С. Система зон массового отдыха г. Харькова / А. С. Маяк // Парк и отдых. Материалы Всесоюзного совещания по планировке, благоустройству и строительству парков культуры и отдыха. Вып. 2. – М., 1975. – С. 216 – 116. – С. 223

⁵ Архів інст. «Укгідропроєкт», оп. 2, спр. 136, арк. 9.